

**M.F.AXUNDOV ADINA AZƏRBAYCAN MİLLİ KİTABXANASINDA
MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ AZƏRBAYCAN MUSIQI
ƏDƏBİYYATININ VƏ MUSIQIYƏ AİD ELEKTRON TEXNİKİ
VASİTƏLƏRİN TƏBLİĞİ**

İSMAYILOVA Ə.İ.

*Azərbaycan Milli Kitabxanasının Xidmət işləri üzrə direktor müavini,
Əməkdar mədəniyyət işçisi, AMEA-nın doktorantı
oxucu_xidmet@anl.az*

Məqalədə milli musiqi irsimizin təbliğində Azərbaycan Milli Kitabxanasının rolundan, kitabxananın həyata keçirdiyi layihələrdən bəhs edilir.

Açar söz: not nəşrləri, səsyaazmaları, qrammofon valları, Petruççi Musiqi Kitabxanası, Elektron məlumat bazası.

Azərbaycan Milli Kitabxanası həmişə özünün fondunun zənginliyi, burada saxlanılan sənədlərin növ müxtəlifliyi ilə fərqlənmişdir. Respublikamızda qiymətli mədəniyyət nümunələrinin zəngin arxiv fondunu yaradaraq, gələcək nəsillər üçün mühafizə edən və zəngin kitab fonduna malik olan Milli Kitabxanada Azərbaycan kitab mədəniyyətinin ilk nümunələri – daşbasma üsulu ilə çap olunmuş və ilk çap kitabları, mətbuat tariximizin misilsiz bir hissəsini təşkil edən 1875-1930-cu illəri əhatə edən 91 adda qəzetin tam komplektləri, milli musiqimizin qiymətli inciləri, unikal “Səsyazıları Fondu” və eləcə də Azərbaycan bəstəkarlarının əlyazmalarının “Qızıl Fondu” mövcuddur.

Dünya musiqi mədəniyyəti xəzinəsini öz nadir inciləri ilə zənginləşdirən Azərbaycan musiqisinin çoxəsrlik ənənələri vardır. Bu ənənələr əsasında formalaşmış inkişaf edən Azərbaycan mədəniyyəti dünya musiqi xəzinəsinə Üzeyir Hacıbəyli, Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, Niyazi, Bülbül, Rəşid Behbudov və digər musiqi korifeyləri bəxş etmişdir. Dahi bəstəkarımız, professional klassik musiqimizin banisi Üzeyir Hacıbəyov 1908-ci ildə “Leyli və Məcnun” muğam operası ilə milli opera sənətinin və Azərbaycan professional bəstəkarlıq məktəbinin əsasını qoymuşdur. Şərq musiqisinin məşhur tədqiqatçısı V.Vinoqradov hələ 1938-ci ildə Üzeyir bəy haqqında yazırdı: “Şuşa qədim zamanlardan musiqinin beşiyi kimi məşhurdur və bütün Zaqafqaziya xalq musiqisi istedadlarının tükənməz bulağı kimi şöhrət qazanmışdır. “Şuşa musiqiçiləri” Azərbaycan musiqisinin tarixini yaradırdılar və onu yalnız vətənlərində deyil, digər Şərq ölkələrində də təqdim edirdilər”.

Xalqımızın əsrlər boyunca yaratdığı musiqi sərvətlərinin qorunub saxlanması və nəsildən-nəsilə ötürülməsində M.F.Axundov adına Milli Kitab-

xananın rolu böyükdür. Azərbaycan Respublikası mədəniyyət nazirinin müvafiq əmrinə əsasən digər teatr və konsert məbəssisələrində mühafizə olunan Azərbaycan musiqisinin not əlyazmaları Milli Kitabxananın “Not nəşrləri və səsyzazmaları” şöbəsində toplanaraq not əlyazmalarının milli arxiv fondu yaradılmışdır. Kitabxanada qiymətli not əlyazmalarının etibarlı mühafizəsi üçün hər cür şərait yaradılmış, onlar rütubət və temperatur rejimini tənzimləyən, gürüş işığından, tozdan, rütubətdən, yağandan və digər kənar təsirlərdən qorunmasına tam təminat verən gərmetik mobil kitab rəflərində yerləşdirilmişdir.

Musiqi irsimizin mühafizəsi olunduğu Milli Kitabxananın “Not nəşrləri və səsyzazmaları” şöbəsi 1961-cı ildə təşkil olunmuşdur və ilk olaraq “Not-musiqi ədəbiyyatı kabinet” adı altında fəaliyyətə başlamışdır. Fəaliyyətə başladığı ildən etibarən şöbə əsas fənddən musiqi ədəbiyyatını, notları, qrammofon valarını seçərək toplamış və şöbənin yardımçı fondunu və fonoteka bölməsini yaratmışdır. Burada saxlanılan və istifadəsi təşkil edilən sənədlər içərisində XIX əsrdən başlayaraq XX əsrdə geniş yayılmış audio sənəd növü olan qrammofon və pətefon vaları geniş təmsil edilmişdir. Vaxtilə kitabxanada bu informasiya daşıyıcısı növündən istifadə edilməsi üçün ayrıca zal da var idi. XX əsrin 60-cu illərindən etibarən lentli, daha sonra kasetli maqnitofonların, onların ardınca videomaqnitofonların istifadəyə daxil olması belə informasiya daşıyıcılarının kitabxana fondlarında da toplanmasına və istifadəsinin təşkilinə səbəb oldu. Bundan əlavə, keçmiş SSRİ-nin kitabxanalarında XX əsrin 70-ci illərindən başlanan texniki yenilənməyə uyğun olaraq ölkənin bir çox kitabxanalarında əhəmiyyətli sənədlərin ehtiyat versiyalarının yaradılması, böyük həcmli sənəd fondlarının (xüsusilə də elmi-texniki məzmunlu) kompaktlaşdırılması üçün çap sənədlərinin, nəşrlərinin mikroşərtlərinin -mikrofilm və mikrofişlərinin yaradılması texnologiyaları tətbiq etdiirdi. Lakin adı çəkilən informasiya daşıyıcılarının, sənəd növlərinin bir sıra texniki qüsurları var. Ən başlıcası, ardıcıl istifadə nəticəsində onların texniki vəziyyəti pisləşir və tədricən oxunmaz hala düşür. Bu isə çox halda unikal nəşrlərin, sənədlərin məhviyyəyə gətirib çıxarır. Bundan əlavə, həmin sənədlərdən istifadə etmək üçün istifadə edilən orijinal cihazların əksər hissəsi artıq istehsal edilmir, onların istismar xüsusiyyətləri xeyli aşağı səviyyədədir. Kitabxanada həmin növ informasiya daşıyıcılarının toplanması və istifadəsinin təşkililə müvafiq şöbə məşğul olurdu. Zaman keçdikcə şöbənin fondları xeyli zənginləşmiş, dövrün, zamanın tələbinə uyğun olaraq musiqi əsərlərinin və səsyzazmalarının elektron daşıyıcılara köçürülməsinə ehtiyac yaranmış, musiqi nəşrlərinin Elektron resursları fondu formalaşmağa başlamışdır. Elektron sənədlər, informasiya daşıyıcıları meydana gəldikdən sonra dünyanın qabaqçıl ölkələrinin bir çox kitabxanalarında belə sənədlərin elektron versiyalarının yaradılmasına başlandı ki, bu da yuxarıda qeyd edilən problemləri aradan qaldırmağa imkan verirdi. Milli Kitabxana

nanın texniki yenidənqurmasının, elektronlaşması konsepsiyasının vəzifələrindən biri də adı çəkilən növlü sənədlərin elektron versiyalarının yaradılması, onların elektron kitabxanaya daxil edilməsi ilə istifadələri üçün daha əlverişli imkanların yaradılması idi. 2009-cu ildən Kitabxanada “Not nəşrləri və səsyzazmaları” şöbəsinin nadir və zəngin qrammofon vaları fondunda mühafizə olunan 30 minə yaxın unikal qrammofon valalarının elektron daşıyıcılara köçürülməsi və CD disklərə yazılması işlərinə başlanılmışdır. Həmin ilin sonunda bu məsələ ilə bağlı Mədəniyyət Nazirliyi, Yaponiyanın Azərbaycandakı səfirliyi və Milli Kitabxananın həyata keçirdiyi birgə layihənin ilk nümunəsi olan “Musiqi irsimizin mühafizəsi və təbliği” adlı Elektron məlumat bazasının təqdimatı keçirilmişdir. Layihənin rəhbəri olan hörmətli naziri Ə.Qarayevin və Yaponiya səfirinin iştirakı ilə ilk elektron daşıyıcılara köçürülmüş qrammofon valarının elektron-məlumat bazası oxuculara təqdim olunmuşdur. Pespublikamızda yeganə olan bu nadir Səsyzazları fondunun mühafizəsində və gələcək nəsillərə çatdırılmasında mühüm rol oynayan layihə əsasında Milli Kitabxananın arxiv fondunda saxlanılan səsyzazmalarının elektron bazasının yaradılması işinin davamı olaraq qrammofon vaları CD disklərə köçürülərək, kitabxananın daxililə intranet şəbəkəsində yerləşdirilmişdir. Bu sahədə görülən işlərin nəticələri aşağıdakı rəqəmlərdə öz əksini tapmışdır.

Milli Kitabxananın Fonotekasında 29 732 qrammofon valı qorunub saxlanılır. Onların formata görə tərkibi aşağıdakı kimidir:

- I format –1763 ədəd;
- II format – 4019 ədəd;
- III format – 23 950 ədəd .

2009-cu ilin dekabr ayına kimi Milli Kitabxananın Fonotekasında 100 ədəd, 2009-cu ilin dekabr ayından 2010-cu ilin dekabr ayına kimi 654 qrammofon valı rəqəmləşdirilmişdir. Sətrəki mərhələdə isə 2069 ədəd qrammofon valının elektron versiyası yaradılmışdır. Hal-hazırda bu proqramın üçüncü hissəsi üzərində iş gedir ki, bu zaman daha 1000 ədəd valın elektron versiyası yaradılacaq.

Bu gün Milli Kitabxananın audio elektron sənədlərdən ibarət verilənlər bazasında 20 716 fayl toplanıb (həcmi-762 Gb). Onların tərkibi aşağıdakı kimidir:

- 1. Azərbaycan musiqisi – 5604 fayl (120 Gb);
- 2. Avropa – Qərb musiqisi – 8012 fayl (345 Gb);
- 3. Rus musiqisi – 7100 fayl (297 Gb).

Eyni zamanda milli musiqi xəzinəmizin unikal nümunələrini özündə birləşdirən bu məlumat bazasına daxil olan səsyzazmalarının daha geniş təbliğinə nail olmaq məqsədilə Milli Kitabxana tərəfindən onların kataloqlarının tərtibi işlərinə başlanılmışdır. Musiqişünaslar, ali, orta ixtisas və musiqi məktəbləri

nin tələbə və müəllimləri üçün nəzərdə tutulmuş bu kataloqun 2 buraxılışı nəşr olunaraq yayılmış və onların elektron versiyası isə kitabxananın saytında yerləşdirilərək, bütün dünya oxucularına çatdırılması təmin olunmuşdur. Musiqi materiallarının elektron resurslarından oxucuların səmərəli istifadəsini təmin etmək məqsədilə eyni zamanda 15 nəfər oxucunun səs yazılarını dinləyə bilməsinə imkan yaradan, Yaponiya istehsalı olan xüsusi avadanlıqlar quraşdırılmış, fonoteka zalı da təşkil olunmuşdur.

Milli musiqi irsimizin təbliği məqsədilə Milli Kitabxananın əməkdaşları tərəfindən "Musiqi kitabxanası" layihəsi həyata keçirilmişdir. Kitabxananın saytında bütün dünya oxucularına təqdim olunan "Musiqi kitabxanası" Musiqi ədəbiyyatı, Not nəşrləri, Səsyazmaları, Not əlyazmaları bölmələrindən ibarətdir.

"Musiqi ədəbiyyatı" bölməsində Milli Kitabxananın fondunda olan və elektron versiyası hazırlanmış 2817 ədəbiyyatın təsviri əlifba sırası ilə verilmişdir. Burada Milli Kitabxananın əsas fondlarında mühafizə olunan və müəllif hüquqları haqqında qanunun imkan verdiyi bütün musiqi ədəbiyyatının tam təntəli elektron versiyası virtual şəkildə oxuculara təqdim olunur.

"Not nəşrləri" bölməsində dünya və Azərbaycanın klassik və müasir bəstəkarlarının musiqi əsərlərinin, xalq musiqisinin not məcmuələrində nəşr olunan nümunələrinin tam mətnləri yerləşdirilmişdir.

3-cü bölmə "Səsyazmaları" adlanır və burada XIX-XX əsrlərdə istehsal olunmuş və Milli Kitabxananın qızıl fondunda mühafizə olunan 30 minə yaxın qrammofon vallarının xüsusi avadanlıqlar vasitəsilə kompüterin yaddaşına köçürülmüş elektron versiyası, ayrı-ayrı korifey sənətkarlarımızın ifalarında "Mp-3" formatında öz əksini tapmışdır. Bu bölmədə qiymətli qrammofon valarının rəqəmsallaşdırılması səsyazıları verilmiş, həmçinin muğamlarımız, xalq mahnılarımız və aşiq musiqisi nümunələri də öz əksini tapmışdır.

"Not əlyazmaları" bölməsində 40 ildən artıq bir dövr ərzində Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən ayrı-ayrı bəstəkarlardan satın alınmış 2 minə yaxın musiqi əsərlərinin not əlyazmaları rəqəmsallaşdırılaraq təqdim olunmuşdur. Bu materialların musiqisiznas mütəxəssislər üçün çox vacib əhəmiyyət daşıdığı nəzərə alınaraq, onların bütün iri konsert müəssisələrini üzrə toplu məlumat bazaları yaradılaraq təqdim olunmuşdur.

Bütövlükdə "Musiqi Kitabxanası"ndan respublikamızın və dünyanın hər bir yerindən İnternetə çıxışı olan hər bir oxucu Azərbaycan musiqisinin bütün incilərindən virtual şəkildə istifadə etmək və bəhrələnmək imkanı əldə etmişdir.

2016-cı ildə Azərbaycan musiqisinin dünyada geniş miqyaslı təbliğinə nail olmaq məqsədilə Mədəniyyət Nazirliyi və Milli Kitabxana tərəfindən "Azərbaycan musiqi irsinin dünyada təbliği" adlı birgə layihənin həyata keçirilməsinə başlanmışdır. Xalqımızın musiqi irsinin, klassik və müasir Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərinin, xalq musiqimizin, folklorumuzun dünyada ən

çox tanınan və populyar olan beynəlxalq musiqi saytları və portalları, habelə Milli Kitabxananın saytı vasitəsilə daha geniş təbliği məqsədilə Mədəniyyət Nazirliyi, Müəllif Hüquqları Agentliyi və Milli Kitabxananın "Azərbaycan musiqi irsinin dünyada təbliği" adlı birgə layihəsinin 2016-cı il mart ayının 4-də Milli Kitabxanada təqdimat mərasimi keçirilmişdir. Beynəlxalq Musiqi Kitabxanası Layihəsi "Petruççi Musiqi Kitabxanası"nın qaydalarına müvafiq olaraq "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" Qanunun icazə verdiyi və ya müəlliflərin özləri tərəfindən rəsmi icazə verilən əsərlər sayta yerləşdirilmişdir. 810ləkəni özlündə birləşdirən Beynəlxalq Musiqi Kitabxanası Layihəsinin Petruççi Musiqi Kitabxanasının Azərbaycan bölməsində milli musiqi irsimizin nümunələri 65 kateqoriya (Azərbaycan Xalq Mahnıları, Xalq Rəqsləri, bəstəkarlar, redaktorlar, aranjiimançılar, librettoçular, ifaçılar, xanəndələr, dirijorlar, orkestrlər, ansambllər və s.) üzrə yer almışdır.

Azərbaycan Milli Kitabxanasının əməkdaşları Azərbaycan xalq mahnıları və bəstəkarlarının 300-dən çox musiqi əsərinin notlarını, habelə Azərbaycanın korifey ifaçılarının səs yazılarını Mp-3 formatında "Petruççi Musiqi Kitabxanası"nda (www.imsip.org) yerləşdirmişlər. Burada Azərbaycanın Dövlət Himni, "Sarı gəlin", "Qarabağ şikəstəsi" kimi sēdevlərin hamı notu, həm də səsyazıları, korifey ifaçılarımızdan Əlmaz Bülbülün, Xan Şuşinskiyin, Azərbaycan musiqisini dünyaya tanıdan unudulmaz Rəşid Behbudovun, Lütfiyər İmanovun, Həbil Əliyevin və digər görkəmli sənətkarlarımızın ifasında xalq mahnılarımızın və bəstəkar mahnılarımızın lent yazıları yerləşdirilmişdir. Azərbaycan musiqisinin dünyada miqyasında təbliği məqsədilə təqdim olunan hər bir material, yazı, bəstəkar işi bərudat tam achiqlığı ilə öz əksini tapır, yerləşdirilmiş hər bir sēxs haqqında məlumat, not haqqında açıqlama, musiqi alətlərimiz haqqında informasiya istifadəçiyə çatdırılır.

Son onilliklər ərzində yeni informasiya texnologiyalarının mənimsənilməsi və tətbiqi nəticəsində Azərbaycan kitabxanaçılıq praktikasında hansısa vahid əlamətə görə birləşən sənədlər, nəşrlərin bir kompüter şəbəkə məkanına toplanması, ayrı-ayrı hadisə və mövzulara dair, görkəmli şəxslərin əsərlərinin, onların həyat və yaradıcılığının əks etdirən nəşrlərin, audiovizual materialların elektron versiyalarının hazırlanması və toplanması, tərtibi, bir başlıq, bəzən isə domen altında axtarış sistemi qurulması yolu ilə hasil edilən Elektron məlumat bazalarının yaradılması geniş miqyas almışdır. İnformasiyanın təqdim edilməsinin bu metodu kitabxananın istifadəçilərinə onu maraqlandıran predmet (mövzu, istiqamət, hadisə, sēxs və s.) haqqında ən müxtəlif təqdimat formasında, sənəd tipində olan informasiyanı bir ünvandan, məsələn, kitabxananın İnternet şəbəkəsindən və ya İnternet saytından əldə etməyə imkan verir. Bir sıra hallarda Kitabxananın mütəxəssisləri belə məlumat bazalarını yaradan zaman növbəti kitabxananın öz fondunda olan sənədlərdən, eləcə də digər ki-

tabxanalarda olan materiallardan, İnternet resurslarından (təbii ki, müəlliflik hüququnun şərtləri nəzərə alınmaqla) istifadə edirlər. Bir sıra elektron məlumat bazaları vardır ki, hazırlanmış istifadəyə verildikdən sonra da onun üzərində iş qurtarmır, onun predmetinə aid olan yeni sənədlər meydana gəldikcə, bazanın müvafiq bölməsinə əlavə edilir, lazım gəldikdə, bazanın özünün strukturunda dəyişikliklər edilir.

Elektron məlumat bazalarında vizual materiallar, şəkillər, audio, video fayllar bazanın məqsədinə, təyinatına görə strukturlaşdırılır, düzülür, müəyyən tərtibat verilir, axtarış sistemi qurulur. Milli Kitabxanada bu metoddan geniş istifadə edilir. Kitabxananın əməkdaşları tərəfindən görkəmli bəstəkarlarımız haqqında hazırlanmış "Üzeyir Hacıbəyli - müasir Azərbaycan və milli operamızı banisi", "Qara Qarayev-100", "Bülbül - əbədyaşar sənətkar", "Fikrət Əmirov" haqqında rəsmi sənədlərdən, bəstəkarların həyat və yaradıcılığına dair materiallardan, fotoqalereya, videoqalereya, audioqalereya və s. bölmələrə dənsə ibarət Elektron məlumat bazaları hazırlanmış və Milli Kitabxananın saytı vasitəsilə bütün dünyaya yayılmışdır.

2018-ci ilin fevralında dünya şöhrətli dahi Azərbaycan bəstəkarı Qara Qarayev 100 illik yubileyi münasibətilə Ankarada Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti Təşkilatı TÜRKSOY-un iqamatgahında və Qazi Universitetində, İstanbulda, Frankfurtada keçirilən tədbirlər çərçivəsində görkəmli bəstəkarə dair "Qara Qarayev-100" adlı Elektron məlumat bazası uğurla nümayiş olunmuş və Milli Kitabxana tərəfindən hazırlanmış Q. Qarayevin musiqi əsərlərindən ibarət 5 ədəd CD diskin nüsxələri tədbir iştirakçılarında paylanmışdır.

Azərbaycan Milli Kitabxanası milli musiqi irsimizin təbliğində bu istiqamətdə işini davam etdirərək, son illər ərzində "Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri" seriyasından məşhur bəstəkarlarımızdan Üzeyir Hacıbəylinin, Qara Qarayevin, Fikrət Əmirovun, Müslüm Moqaməyevin, Cahangir Cahangirovun, Rəşid Behbudovun, Bülbülün, Niyazinin fundamental bibliografiyalarını hazırlayaraq nəşr etmişdir. Eyni zamanda Milli Kitabxananın nəşr etdiyi və bibliografiyaların elektron versiyaları Elektron məlumat bazaları formatında hazırlanaraq kitabxananın saytında "Elektron məlumat bazaları" bölməsində, "Elektron kitabxana" və "Kitabxanamızın nəşrləri" bölməsində yerləşdirilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. *Kitabxana və cəmiyyət*. Bakı, 2011. 302 s.
2. Tahirov, K. *Dünya milli kitabxanaları*. M.F. Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanası: dərs vəsaiti / Karim Tahirov; elmi red. A. Xələfov; Azərb. Respub. Təhsil Nazirliyi, BDU. - Bakı: Bakı Universiteti, 2013. - 212 s.
3. Tahirov K. *Azərbaycan Milli Kitabxanasının fəaliyyətində elektron sistemə keçid örnü il prioritet istiqamət olmuşdur* // *Xalq qəzeti*. - 2016. - 26 yanvar. - s. 6.

4. M.F. Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının 1961-ci il üçün hesabatı.

5. M.F. Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının 2016-cı il üçün hesabatı.

6. İsmaylova, Ə. *Oxuculara xidmətin əsas istiqamətləri, innovativ yeniliklərin tətbiqi təcrübəsi*. / Ə. İsmaylova; red. K. Tahirov; rəyçi: G. Səfəraliyeva; *Azərbaycan Milli Kitabxanası*, 2016-55 s.

7. Виноградов, В. Уезир Гаджибеков и азербайджанская музыка. М., 1938. - 79с.

ПОПУЛЯРИЗАЦИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И ЭЛЕКТРОННО-ТЕХНИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В СФЕРЕ МУЗЫКИ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКЕ ИМ. М. Ф. АХУНДОВА ЗА ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ.

ИСМАИЛОВА А.И.

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о роли Азербайджанской Национальной Библиотеки в популяризации музыкального наследия Азербайджана, а также об осуществлении различных библиотечных проектов.

Ключевые слова: нотные издания, электронная библиотека, электронный ресурс, музыкальная библиотека Петруччи, электронно-информационная база.

PROMOTION OF AZERBAIJAN MUSIC LITERATURE AND MUSIC-RELATED ELECTRONIC TECHNICAL MEANS IN AZERBAIJAN NATIONAL LIBRARY NAMED AFTER M.F.AKHUNDOV DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE.

ISMAILOVA A.I.

SUMMARY

The article provides information about the role of the Azerbaijan National Library in the promotion of our musical heritage and about the projects implemented by the library

Keywords: note publications, e-library, e-resource, Petrucci Music Library, e-database